

Т. О. Чугуй
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

КНЯЗЬ РОМАН МСТИСЛАВОВИЧ В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Актуальність теми зумовлена недостатньо чітким визначенням в історіографії питання ролі й місця князя Романа Мстиславовича в історії українського державотворення.

Постать князя Романа завжди привертала увагу істориків. З-поміж великої кількості загальних робіт, в яких пишеться про галицько-волинського володаря, необхідно виділити спеціальні праці: «Роман Мстиславович, князь Волинський і Галицький» [14] П. Кралюка, «Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття» [4] О. Головка, «Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат» [16] О. Майорова і «Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в истории, эпосе и легендах» [5] А. Горковенка. Вони є результатом широкої дослідницької роботи.

Незважаючи на значний комплекс робіт, здійснений науковцями, остаточно дослідженою темою життєдіяльності князя Романа вважати не можна. Мета автора – на основі вивчення джерельної бази і наукової літератури об'єктивно висвітлити значення діяльності Романа Мстиславовича в історії українського державотворення.

Знаковою подією в історії України є встановлення влади волинського князя Романа Мстиславовича в Галичі 1199 р. [17, 327]. І. Фроянов й А. Дворниченко стверджують, що 1199 р. відбулося не об'єднання земель, а лише створення політичного союзу. Пояснюють вони це загальними децентралізаторськими тенденціями соціального розвитку [21, 147]. Натомість низка вчених дотримується іншої думки. Так, М. Грушевський

свого часу зазначив, що об'єднання Галицької і Волинської земель в одну державу створило в Україні нову політичну силу [7, 72]. Д. Дорошенко вважав, що князь Роман створив нову велику державу від Карпат до Дніпра [9, 83]. Н. Полонська-Василенко писала, що Галицько-Волинська держава «природно стала спадкоємицею Київської держави, з якою в'язала її не лише генеалогія князів, але й національний склад населення, і спільна історична традиція» [18, 193]. У свою чергу, Я. Дашкевич підкреслив: «Не підлягає сумніву, що існували інтеграційні процеси, які завершилися 1199 р. – завдяки князеві Романові Мстиславовичу та вірним йому боярам – об'єднанням Галичини і Волині в єдину державу, до якої 1202 р. було приєднано Правобережжя разом з Києвом» [8, 12]. На думку ж представника державницької школи в історії України С. Томашівського, Роман Мстиславович був творцем першої національної української держави [20, 89]. Йому заперечує П. Грицак, який, підтримуючи погляди М. Грушевського, зауважив, що «від антів до галицько-волинської державності йде слідна, хоч не все одностайна лінія розвою» [6, 53].

М. Кордуба зазначив, що наприкінці XII ст. на базі колишньої Русі виникають дві нові держави – Суздальсько-Ростовська і Галицько-Володимирська [12, 51]. Цю тезу підтримали М. Браїчевський [1, 191–192] і О. Головка [4, 195]. Останній також висловив думку, що політичний комплекс, контрольований Романом Мстиславовичем – держава, яка потенційно мала шанс трансформуватися в стабільнішу державну структуру [01, 198].

Незважаючи на те, що М. Котляр є противником застосування терміну держава відносно Галицько-Волинського князівства, вчений відзначає, що воно «знаменувало собою початок завершальної стадії складання державної території Галицької й Волинської Русі» [13, 132].

На переконання Я. Ісаєвича, утворення «об'єднаної Галицько-Волинської держави було подією великої історичної ваги» [11, 13]. Л. Войтович вважає, що Роман Мстиславович не тільки створив потужну

Галицько-Волинську державу, а й виступив з програмою реального об'єднання Русі [3, 228].

Після створення Галицько-Волинського князівства державотворча діяльність князя Романа продовжилася. Так, завдяки військовому походу проти великого князя київського Рюрика Ростиславовича наприкінці 1200 – на початку 1201 рр. Роману Мстиславовичу вдалося встановити політичний контроль над столицею Русі.

Підтвердженням залежності Києва від князя Романа стали його військові походи на половців узимку 1200–1201 рр. і в першій половині 1203 р. Секрет успіху військових походів Романа на половців полягає у тому, що князь реформував своє військо. Головними змінами стали: заміна кольчуги на вдосконалений панцир, перетворення руської кінноти на важкоозброєну лицарську кінноту.

Роман Мстиславович мав дружні відносини з Візантією. У травні 1200 р. у Константинополі перебувало його посольство. Воно є доказом добросусідських відносин. На думку О. Майорова, князь Роман у цей час удруге одружився. Обраницею стала родичка візантійського імператора Олексія III Ангела – Єфросинія. Шлюб «мав укріпити новий воєнно-політичний союз» [16, 258]. Л. Войтович стверджує, що союз із Візантією «не тільки підняв престиж Романа, а й сприяв його закріпленню на галицькому престолі» [2, 476].

Рюрик Ростиславович не змирився з втратою Києва і на початку січня 1203 р. разом із союзниками зруйнував місто. Після погрому Рюрик у Києві не залишився. Дізнавшись про трагічні події, Роман Мстиславович вирушив до Вруччя. 16 лютого 1203 р. було укладено угоду, згідно з якою Рюрик Ростиславович став правителем Києва. Підтвердженням вищого статусу Романа, ніж Рюрика є те, що у Візантії визнавали Романа Мстиславовича великим князем (*igemon*), а Рюрика – лише правителем (*dieron*) Києва [22, 245–246]. Не випадково «Галицько-Волинський літопис» називає Романа

Мстиславовича «великим князем», «вікопомним самодержцем усієї Русі» [15, 368].

У першій половині 1203 р. Роман Мстиславович після походу на половців «піймав Рюрика, післав (його) до Києва й постриг у черці, так само його жінку й дочку ...» [10, 99]. Підпорядкувавши Київ, князь Роман відправився до Галича, залишивши правителем у Києві спочатку Інгваря Ярославовича, а згодом Ростислава Рюриковича [10, 96], який став васалом галицько-волинського володаря.

Про державотворчі прагнення Романа Мстиславовича переконливо свідчить політична програма «доброго порядку» [19, 169–170]. Головна мета проекту – запровадження у шести основних руських князівствах майорату для забезпечення цілісності Русі, на чолі якої мав стояти великий князь київський. Задум князя Романа – це ідея, яка могла припинити князівські міжусобиці й знову об'єднати руські землі. Проте проекту Романа Мстиславовича не судилося здійснитися. На пропозицію зустрітися на з'їзді у Києві й обговорити це питання, з метою створення чіткого статуту, князі не погодилися.

Завершився життєвий шлях князя Романа під час військового походу на захід 1205 р. З повідомлення французького хроніста середини XIII ст. Альбріка [23, 885] можна зробити висновок, що галицько-волинський правитель був утягнутий у боротьбу родин Гогенштауфенів і Вельфів за корону Священної Римської імперії.

Отже, створення Романом Мстиславовичем об'єднаного Галицько-Волинського князівства, встановлення політичного впливу над Києвом, політична програма «доброго порядку», реформування війська, а також продумана соціальна політика, яскраво свідчать про державотворчі прагнення галицько-волинського правителя. Головне значення діяльності князя Романа полягає у тому, що Галицько-Волинське князівство змогло продовжити на понад сто років традиції державотворення на українських землях після розпаду Київської Русі.

Література

1. Брайчевський М. Ю. Походження Русі / М. Ю. Брайчевський. – К., 1968.
2. Войтович Л. В. Княжа доба на Русі: портрети еліти / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2006.
3. Войтович Л. В. Галицько-Волинські етюди / Л. В. Войтович. – Біла Церква, 2011.
4. Головка О. Б. Князь Роман Мстиславич та його доба: нариси з історії політичного життя Південної Русі XII – початку XIII століття / О. Б. Головка. – К., 2001.
5. Горковенко А. В. Меч Романа Галицького. Князь Роман Мстиславич в історії, епосі і легендах / А. В. Горковенко. – СПб., 2011.
6. Грицак П. Галицько-Волинська держава / П. Грицак. – Нью-Йорк, 1958. – 176 с.
7. Грушевський М. С. Очерк історії українського народу / М. С. Грушевський. – К., 1990.
8. Дашкевич Я. Проблема державності на галицько-волинських землях (кінець X – середина XIV ст.) / Я. Дашкевич // Король Данило Романович і його місце в українській історії. – Львів, 2003. – С. 8–23.
9. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: у 2 т. / Д. І. Дорошенко. – К., 1992. – Т. 1.
10. Зі «Суздальського літопису» // Галицько-Волинський літопис / Переклав і пояснив Т. Коструба. – Львів, 1936. – Ч. 1. – С. 94–99.
11. Ісаєвич Я. Д. Галицько-Волинська держава: короткий нарис історії галицько-волинських земель в кінці XI–XIV ст. / Я. Д. Ісаєвич. – Львів, 1999.
12. Кордуба М. Історія Холмщини і Підляшшя / М. Кордуба. – Краків, 1941. – 128 с.
13. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь / М. Ф. Котляр // Україна крізь віки: у 15 т. – К., 1998. – Т. 5.

14. Кралюк П. М. Роман Мстиславович, князь Волинський і Галицький: іст.-біогр. нарис / П. М. Кралюк. – Луцьк, 1999.
15. Літопис руський: За Іпатським списком / Пер. з давньоруської Л. Є. Махновець; відп. ред. О. В. Мишанич. – К., 1989.
16. Майоров О. В. Галицько-волинський князь Роман Мстиславич. Володар, воїн, дипломат: у 2 т. / О. В. Майоров. – Біла Церква, 2011. – Т. 1; Т. 2.
17. ПСРЛ. – СПб., 1843. – Т. 2: Ипатьевская и Густинская летописи.
18. Полонська-Василенко Н. Д. Історія України: у 2 т. / Н. Д. Полонська-Василенко. – К., 1993. – Т. 1.
19. Татищев В. Н. История Российская: в 7 т. / В. Н. Татищев. – М., Л., 1964. – Т. 3.
20. Томашівський С. Українська історія: нарис / С. Томашівський. – Львів, 1919. – Т. 1.
21. Фроянов И. Я., Дворниченко А. Ю. Города-государства Древней Руси / И. Я. Фроянов, А. Ю. Дворниченко. – Л., 1988.
22. Хониат Н. Никиты Хониата история со времени царствования Иоанна Комнина / Н. Хониат // Византийские историки, переведенные с греческого при Санкт-Петербургской Духовной Академии: в 2 т. – СПб., 1862. – Т. 2.
23. Chronica Albrici monachi Trium fontium, a monacho Novi monasterii hoiensis interpolata. 1241 / Ed. P. Scheffer-Boichorst // Monumenta Germaniae Historica, Scriptores. – Hannoverae, 1874. – Т. 23. – P. 631–950.